

ÇÖM ÇÖM ÇÖMBELEK: SİVAS ÇOCUK OYUNLARI

Petek ERSOY*

Cumhuriyet Üniversitesi Türk Halkbilimi Bölümü öğretim üyesi Doğan Kaya'nın son kitabının adı, Çöm Çöm Çömbelek: Sivas Çocuk Oyunları'dır ve 2011 yılında basılmıştır. Toplam 308 adet çocuk oyununun derlenip açıklandığı bu eserde, Türkiye'nin pek çok yöresinde oynanan oyunların yanı sıra, sadece Sivas'a özgü olan pek çok oyun ve oyuncak da çeşitli isimlendirmelerle ortaya konmuştur.

Doğan Kaya, bu eseri oluşturmadaki başlıca amacının "derlemek" olduğunu belirtmiştir. Yazar kimi zaman derlemelerde karşılaştığı olumsuz havayı şöyle ifade etmiştir: "Bugün Sivas'ta öyle onlarca oyun oynanmamaktadır. Bazılarının -oyunamak şöyle dursun- nasıl oynandığı hattâ adı dahi hafızalardan silinmiştir." (Kaya 2011: 7). Dolayısıyla Doğan Kaya bu kitabı sayesinde ulaşabildiği kadar çocuk oyunu derlemiş ve literatüre kazandırmıştır.

Toplam dört bölümden oluşan esere, "Sivas Çocuk Oyunları Lügatçesi" de eklenmiş, bu özelliği ile Mevlüt Özhan'ın *Çocuk Oyun ve Oyuncak Terimleri Sözlüğü* isimli çalışmasının ardından kayda değer bir ekleme meydana getirilmiştir.

Doğan Kaya, kitabında öncelikle "Kız Oyunları"na yer vermiş ve bunları da kendi içinde ikiye ayırarak "aletli oyunlar" ve "aletsiz oyunlar" şeklinde ifade etmiştir. Aletli oyunlarda ip, taş, kiremit, lastik ve pabuç kullanılırken;

aletsiz oyunlarda tekerlemeler aracılığıyla sözel ifadenin teatral vurgu ile öne çıktığı saptanmıştır. Aletsiz oyunlarda dikkat çeken bir başka unsur, bu oyunların kız çocuklarının aile kurmalarına yönelik ciddi göndermelerle dolu olmasıdır. "Aliler", "Ana-kız", "Arabistan Buğdayları" ve "Dünürüm" isimli oyunlarda kız isteme motifinin yer alışı, "Çat Pat Kaynana" ve "Deli Kız Sinin Geliyor" oyunlarında kaynana motifinin olumsuzlanması, "Develer Geliyor Mardin'den", "Neredeydin Kızım" ve "Şişko Mandalina" isimli oyunlarda ise kızın annesine açık açık bir erkeği sevdiğini söylemesinin hoş karşılanmaması net bir şekilde görülmektedir.

Aletsiz oyunlarda tekerlemeler ve söz oyunları ön plandadır. Her ne kadar tekerlemeler, oyuncunun konuşmasının ve kendini ifade edişinin gelişmesini sağlasa da, Sivas çocuk oyunlarındaki kimi oyunlarda tekerleme yoluyla bilmece tarzında zeka ölçümünün de yapıldığı görülmektedir. Bu tarz bilmece niteliğinde olan tekerlemelerde oyuncunun acemi olup olmadığı ortaya çıkmaktadır. Örneğin,

"-Ceren'in selamı var.
-Hangi Ceren'in.
-Tencerenin." (Kaya 2011:).

Tekerlemelerde dikkat çeken bir başka nokta, ünlü kişi ve yer adlarının da yer alışıdır. Örneğin,

* Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Bölümü Araştırma Görevlisi

“Beş beş beş numara
 On on on numara
 Micheal Jackson bir numara
 Gir çuvala
 İki numara çık üste
 Üç numara salla salla vur duvara
 Salla salla vur duvara” (Kaya
 2011).

Kızlar ve erkeklerin birbirle-
 rinden bağımsız olarak oynadıkları
 oyunlarda dikkat çekici en temel fark,
 kızlar daha çok evde oyun oynarken
 erkeklerin dışarıyı tercih etmeleridir.
 İkinci fark kuşkusuz aletli oyunlarda-
 ki bazı farklılıklardır. Erkeklerin oy-
 nadıkları oyunlarda kızların oynadığı
 ip, kiremit ve lastiğe rastlanmazken,
 çok çeşitli oyun araçlarının kullanıldı-
 ğı anlaşılmıştır: Ceviz, gazoz kapağı,
 nohut, fasulye, yumurta, fotoğraf, ke-
 mer (kayış), aşık kemiği, para, şapka,
 taş, teneke, top, topaç, cıncık (misket),
 yastık, vb.

Erkekler arasında oynanan oyun-
 larda dikkat çeken bir başka nokta,
 fotoğraflarla oynanan oyunlardır. Do-
 ğan Kaya, bu oyunları şöyle anlatmış-
 tır: “1960’lı, 1970’li yıllarda sakız ve
 şekerlerin içinden, dikdörtgen şeklin-
 de, parlak veya mat kartlara basılmış,
 üzerinde rakamlar bulunan meşhur
 artist ve futbolcuların fotoğrafları çı-
 kardı. Çocuklar bunları biriktirir ve
 oyun oynarlardı.” (Kaya 2011: 120-
 121). Buradan anlaşıldığı üzere bu
 oyun günümüzde söz konusu şekliyle
 oynanmamakta, bunun yerine cips ya
 da sakız gibi ambalajlanmış ürünlerin
 içinden çıkan taso, çizgi film yıldızları
 ya da çeşitli oyuncaklar biriktirilmek-
 te ve bunlar üzerinden yeni oyunlar
 üretilmektedir. Fotoğraflarla oynanan

oyunlardan ilki, iki kişinin karşılıklı
 oynadığı “Alt mı Üst mü”dür. Burada
 oyuncu, fotoğrafların hepsini görsel-
 ler görünmeyecek şekilde karıştırır ve
 “Alt mı Üst mü?” diye sorar. “Artist
 fotoğraflarının üzerinde rakamlar var-
 dır. Karşısındaki sayı telaffuz ederek,
 diyelim ki; “Dört tanesine alt.” der. Şa-
 yet alttaki rakam üsttekenden büyük-
 se, söyleyen kazanır ve fotoğraf tutan-
 dan söylediği miktarda yani dört tane
 fotoğraf alır. Bilemezse aynı miktarda
 kendisi verir. Oyun bu şekilde sürüp
 gider.” (Kaya 2011: 121). Fotoğraflarla
 oynanan ikinci oyun da “Artist Vur-
 maç” ismini taşımaktadır. Oyuncular,
 ellerindeki fotoğrafları bir duvarın
 yüksek bir yerinden aşağı doğru vurup
 bırakırlar. Hangi oyuncunun fotoğrafları
 başka oyuncunun fotoğraflarının
 üzerine gelirse, yerdeki tüm fotoğrafları
 kazanır.

Erkekler arasında oynanan oyun-
 larda önemli miktardaki oyunların
 “savaş” niteliği taşıdığı görülmekte-
 dir. Örneğin, koyunun çene kemiği ile
 oynanan ve oyunda tabanca kimliği
 kazanan “Komen” oyununda her oyun-
 cunun bir tane “tabanca”sı vardır.
 Oyunda amaç, saklanan oyuncuları
 “Komen Komen!” diyerek bulmak ve
 bulduğu anda vurmaktır. Hangi grup
 daha fazla oyuncu vurursa, oyunun
 galibi olur. Aletsiz erkek oyunlarından
 olan ve savaşmaya yönelik bir başka
 oyun, “Armut Depmenci”dir: “Oyuncu
 sayısı 6-7 kadardır. Sayışma ile ebe
 tayin edilir. Oyuncular halka şeklinde
 dizilir ve ebe ortaya geçer. Her oyuncu
 ebeyi tekmelemeye başlar ve bir yan-
 dan da ebenin kendi üzerine düşme-

mesine çalışır. Çünkü ebe kimin üzerine yıkılırsa, ebelikten kurtulur, yerine o oyuncu ebe olur.” (Kaya 2011: 131).

Erkekler ve kızların beraber oynadıkları oyunlar, daha çok yarışma niteliğindedir. Bu grupta dikkat çekici bir söylem, oyun sonunda kaybeden tarafa ceza verilirken söylenen şu sözdür: “Dört yağlı, üç yavan.”. *Yağlı* sert, *yavan* ise yavaş demektir. Örneğin, oyunun sonunda ceza, kaybeden tarafa kemer ile vurmaksa, oyunun hake mi, bu sözü söyler ya da sayıyı arttırır.

Kitabın son bölümünde ise sayışmacalara yer verilmiştir. Tıpkı oyunlarda olduğu gibi pek çok sayışmacanın da derlendiği kitapta bu konuda dikkat çeken nokta, metinlere çok çeşitli kelimelerin girmiş olmasıdır. Örneğin, yansıma sözcüklerle oluşmuş pek çok tekerleme olduğu gibi, Türkçe olmayan pek çok kelime de sayışmacalarda yer almıştır. Öte yandan aile bireylerine yapılan vurgu kadar Sivas kelimesinin de dikkat çekici oranda tekerlemelerde geçtiği tespit edilmiştir. Örnekler sırayla şöyle verilebilir:

“Çık çikalım çayıra
Yem verelim ördeğe
Ördek yemi yemeden
Çıyak miyak demeden
Hakkuru hukuru
Aktım baktım
Çıktım çıkardım
Kimi çıkardın
Bunu” (Kaya 2011: 206).

“Yes yes yes yes fıstık
No no no no fıstık
Çizmeli çam fıstık” (Kaya 2011: 202).

“Ağaç maç
Daldan dalı aç
Anne benim karnım aç
Abla saat kaç
On buçuk
Mavi boncuk
Arap çocuk
Kız senin saçların ne kıvrırcık”
(Kaya 2011: 202).

“-Benim bir küçük arabam var
Nerde dursun bayanlar
-Sivas
-Sivas’ın rengi ne renk olsun
-Kırmızı
-Kırmızıyı arayıp bulalım
-Kırmızı kimde ise
Onu ebe seçelim” (Kaya 2011: 204).

Doğan Kaya’nın *Çöm Çöm Çömbelek: Sivas Çocuk Oyunları* isimli kitabı, Türkiye’de Türk Halkbilimi alanında yapılan çocuk oyunları ve oyuncakları konusuna Sivas’tan yapılan derlemeler, açıklamalar ve lügatçe açısından katkı sağlamıştır. Yazarı kutluyor ve bu alandaki çalışmaların devam ettirilmesini ve geniş kitlelere duyurulmasını diliyoruz.

Kaynaklar:

KAYA, Doğan, *Çöm Çöm Çömbelek: Sivas Çocuk Oyunları*, İstanbul: Kitabevi yayınları, 2011.